

İçtihat Dava Eden Dört Grup İnsan

1. İçtihadın mahiyet ve hakikatinden gafil olan, bir iki hadis ve âyetin metnini mealinden okuyarak muvazenesiz ve muhakemesiz mana veren, 'Biz de müçtehitler gibi Kur'an ve hadisten hüküm çıkarırız.' diyerek içtihat davasında bulunan zavallılardır.

Bunlar kendi hayal alemlerinin müçtehitleridirler. Sinek te bir kuştur. Fakat ben de kartal gibi uçabilirim diyemez. Birisine açılan ufki daire, diğeriyle muvazeneğe gelmez ve tartılmaz. Buğday da sümbül verir, lakin ne çare ki ağaç olamaz.

Bu gibi kimselerin içtihat iddiaları fikre değil arzuya dayanmaktadır. Bu arzunun kaynağı ise cehalet ve ondan doğan cesarettir. Hazret-i Mevlânâ bunların halini, küçük bir akıntı üzerindeki saman çöpüne konan ve kendini kaptan-ı derya zanneden bir sineğe benzetmektedir.

Hazret-i Ali Efendimizin, "kişinin kendi noksanını bilmemesi en büyük günahlardandır," beyanı ne büyük bir hakikattir.

İnsanın lâıyk olmadığı bir makama, bir mertebeye, değil talip olması, onu hayalinden geçirmesi bile kendini bilmemesine alamet olduğu gibi helakine de sebeptir. Bir çok insanın ayağı bu meselede kaymıştır. Bunun başlıca sebebi idrak noksanlığıdır. Muhakeme ve mantık yetersizliğidir. Tek kelime ile cehalettir, zâten dünyada akla, hikmete muhalif her ne varsa hepsi cehaletin eseridir. Cehalet ise musibetlerin menbaı, ayıpların da aslıdır. Haddi zâtında insan cahil olmazsa kendini haddinin fevkinde tasavvur edemez.

Fazilet hissi öyle âli bir zevkdir ki, onu tatmayan bilmez. Cehalet ise ma-nevi bir zehirdir. Cehaletin yolunda atılan adımlar, insanı maddi ve manevi tehlikelere sürükler. Dünyada her türlü fenalık cehaletten çıkar.

Ne garip haldir ki, bazıları ülema-i İslâm'ın te'lif ettikleri mücevharat dolu eserleri okuyup anlamaya kendilerinde cesaret ve istidat göremediklerinden dolayı, Kur'an'ın meâliyle iktifa edip tüm tahkik ve tedkik kapılarını kapamak istiyorlar. Böyleleri Kur'an-ı Kerim'in mealini okuyarak, kendilerini ülema-i İslâm'ın fevkinde tahayyül ediyorlar. Bu cahilane tavırlarıyla kendi düşünce ve fikirlerini uyuşturdukları gibi, müslümanların da fikirlerini karıştırıyor ve tahrip ediyorlar. Bunlar alem-i İslâm'da 1400 seneden beri telif edilen bu kadar eserleri rağbetten düşürmekle ve onları inkâr etmekle kendilerinin bir dahiyi azam ve bir müçtehit olduklarını zannediyorlar. Emellerine en uygun yol olarak bu metodu seçmiş bulunuyorlar.

İslâm milletine asırlarca rehberlik eden o müctehidin-i İzam ve ülema-i kiram

efendilerimizin ulviyet ve kıymetleri böylesi insanların zayıf ve vahşi hileleriyle hiç mahkum edilebilir mi?

Hız. Ali Efendimizin buyurduğu gibi **“Fazilet, ehl-i ilmindir”**....

İslâm hukukunu idrâk, ve ihata edecek fikirden mahrum, şeriat-ı Mıhammediyenin hakikatından külliyyen habersiz bu zavallılar düşünemiyorlar ki, Kur’an-ı Kerim’in mealini yazanlar da yine o büyük âlimler ve mütefekkirlerdir. İlim ve irfandan haz duymayan bu zavallılar yine anlamıyorlar ki o büyük tefsirleri yazan o alim insanlar, acaba sadece meal okuyarak mı o seviyeye geldiler? Bu Ümmeti Muhammedin alimleri meal okumanın kâfi olacağını bilemiyorlarmıydı ki, ömürlerini irfan yuvalarında ve medreselerde çürüttüler. Evet İslâm âlimleri Kur’an-ı Kerim’in meâl-i şerifini muhtelif lisanlara mümkün mertebe tercüme etmişlerdir. Fakat Kur’an-ı Kerim’i olduğu gibi harfiyyen tercüme etmek mümkün değildir. Çünkü her lisanın kendine mahsus incelikleri, nükteleri ve işaretleri vardır. Bundan dolayıdır ki, insanların yazdığı edebi eserler bile diğer bir dile tercüme edildiğinde as-lındaki hususiyetlerin çoğu kayboluyor. Binaenaleyh binlerce hakikatleri, nükteleri, işaretleri ve mecazları ihtiva eden Kur’an-ı Muciz’ül Beyanı aynen tercüme etmek nasıl mümkün olabilir. Binaenaleyh bu gibi tercümelere Kur’an denilemez. Elmalı Hamdi Yazır Hazretleri’nin ifadesiyle **tercüme**:

*“Bir kelimenin manasını diğer bir lisanda denk bir tabir ile aynen ifade etmektir. **Tercüme** aslın manasına tamamen mutabık olmak için sarahatte, delâlette, icmalde, tafsilde, umumda, hususta, itlakta, takyitte, sanatta asıldaki ifadeye müsavi olmak iktiza eder. Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlayış olur. Aslın nezaket ve gayesini kaybeder.” 165*

Bu noktadan anlaşılıyor ki Kur’an-ı Azimüşşanı hakkıyla anlamak, meal okuyan bir kimse için mümkün değildir. Değil meal okuyanlar, Araplar bile Kur’an’ın lisanına vâkıf oldukları halde O’nun hükümlerini layıkıyla anlamak kudretinde değildirler. Çünkü bu bir ihtisas meselesidir. Bu hususta mütehasıs alimlerin irşadlarına her zaman ihtiyaç vardır.

Ve yine acaba bunlar Kur’an-ı Kerimi okurken Cenâb-ı Hakk’ın bir çok âyet ile nev’-i beşeri ulum ve fünuna daima teşvik edip, şevklerini tahrik ettiğini görmüyorlar mı?

Zaten Furkan-ı Mübin’e nazar ettiğimizde birçok defalar tekrar edilen, Leallekum ta’kilun (Umulur ki, düşünürsünüz) ve Leallekum tefekkerun (Umulur ki, tefekkür edersiniz) gibi âyet-i celilelerin insanları tefekküre davet etmesini anlamayıp tefekkür ve taakkul’ün ilimsiz mümkün olamayacağını düşünemiyorlar mı?

Acaba bunlar bütün ulum ve fununun İslâm’ın ulviyetine hizmet ettiğinin şuurundan mahrumlar mı?

Kur'an-ı Kerim'de ilim ve erbâb-ı ilme pek mümtaz bir yer verilmiştir. Cenâb-ı Hak,

"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" 166 ve

"Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiştir." 167

gibi birçok âyet-i kerimede ilim ve hikmet erbâbının hayr-ı kesire nail olduğunu ifade buyurmaktadır. Evet İslâm dini ilim ve hikmet üzerine müesses olduğundan ilim ve hikmetin inkişafı için insanlığın dikkatini daima ulum ve fünuna çekmiştir.

İslâm aleminin alim ve mürşitleri bu ümmetin maneviyatını muhafaza, ahlâkını himaye etmişlerdir. Milletin arasında, İmâm-ı Azam, İmâm-ı Gazali, Mevlâna gibi ilim ehli ve irfan erbâbı olmasaydı, İslâm dini bize kadar nasıl gelecekti.

Eğer sadece meal vermekle İslâm dini inkişaf etseydi, asr-ı saadetten bu güne kadar te'sis edilen bu kadar medreselere, yazılan bu kadar ilmi eserlere lüzum kalmazdı. Hâlbuki, Sultanu'l-Enbiya (a.s.m.), Mekke'den Medine'ye hicret buyurunca her şeyden evvel mescid ve medresesini te'sis etti. Demek ki, Efendimiz (a.s.m.)'in başlıca gayesi ilim ve ibadetti. Zira; mescidinin bir tarafında ibadet edilirken diğer tarafı tamamen ilme tahsis edilmiştir. Bu ikinci kısımda Hz. Peygamberimizden (a.s.m.) ders alan sahabîlere de "Ashab-ı Suffa" denildi. İşte İslâmiyetteki ilim ve hikmetin temeli burada atılmış oldu. Bu hal gösteriyor ki, ubudiyet ile marifet dengeli olarak teati etmiş ve edecektir.

Efendimizin (a.s.m.) gayesi; bütün ümmetinin ilim ve marifetle mücehhez olmasıydı. Hoca-i Kâinat Efendimiz (a.s.m.) nazil olan âyetlerin ihtiva ettiği mâna ve esrarı Suffe Ashabı denilen talebelerine ders veriyordu. Peygamber Efendimiz, bir taraftan Kur'an'ın mâna ve esrarını sahabelere izah ederken, bir taraftan da Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmeyen hükümleri hadis-i şeriflerle beyan buyuruyordu. Sahabe-i Kiram Hazretleri de Peygamberimizin yolunu takip ederek, bir taraftan ülkeler fethederken diğer taraftan da ilim ve irfanın tâ'lim ve terakkisine cidden gayret ettiler. Bu yüzden o devir harikulade bir ilim, irfan asrı oldu ve "Asr-ı Saadet" unvanını bihakkın ihraz etti. Bu ilim ve irfan faaliyetini sahabe-i kiramdan sonra Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlılar da devam ettirmiştir.

Emeviler devrinde Hasan-ı Basri, Cafer-i Sadık, İmâm-ı Azam ve İbn-i Şihab Ez-Zühri; Abbasiler döneminde Ahmed bin Hanbel, İmâm-ı Mâlik ve Şâfiî, Muhammed Şeybani, İmâm-ı Serahsi, Maverdi, Râzi, Kurtûbi, Taberi ve Beydavi; Selçuklular döneminde ise Risale-i Kuşeyriyye sahibi Ebu'l Kasım Abdulkerim Kuşeyri, Şirazî, Cüveyni, İmâm-ı Gazali, Fahu'l İslâm Pezdevî, Şehristanî; Osmanlılarda "İlim Dağarcığı" lakabıyla tanınan Hızır Bey, Molla Hüsrev, İbn-i Kemal, Zenbilli Ali Cemali, Ebu's Suud Efendi, Ahmed Cevdet Paşa gibi alimler, alem-i İslâm'ın her tarafını ilim ve irfanlarıyla ışıklandırmışlardır. Acaba onlar mealle mi bu dereceye geldiler?!

Zaman içerisinde âlem-i İslâm'ın her tarafında ashab-ı ilim ve irfan çoğaldı. Onların sa'y ve gayretleriyle İslâm ülkelerinde "medrese" denilen ilim merkezleri inşa edildi. Ülum-u diniye ve fenniye'nin hemen her nevi buralarda tedris olunurdu. Buralarda yetişen ülema ise hakikaten İslâm dininin muhafız ve nâşiri oldular. Bu zâtlar hakkıyla birer muhakkik ve mudakkik olduğu gibi, bu ilim merkezleri de cidden birer tahkik ve ihtisas merkeziydi. İşte her devirde müslümanlar bu medreselerden yetişen âlimlerden feyz alıp, istifade etmiş neticede manen ve maddeten aksa-i tekemmüle vesile ve vasıta olmuşlardır.

Evet, medeniyet-i İslâmiyenin en muhteşem zamanları bu medreselerin en feyizli devreleridir.

2. Kendileri samimi aynı zamanda ilmî ehliyetine sahip olmakla beraber, içtihat yapma selahiyetini haiz olmadıklarından gaflet ederek, fıkıhın güya noksanlıklarını ikmal için içtihat iddiasında bulunan kimselerdir. Hâlbuki bunların davaları sadece iddiadan ibaret kalmıştır; herhangi bir hüküm ortaya koymuş değildir. Bunlar ferdî kalmışlardır ve sayıları mahduttur.

"Malumdur ki, her ilmin ve fennin mütehasısları başka başkadır. Bir fennin çok mahir mütehasısı, diğer bir fende rey ve fikir sahibi olamaz. Bu alimler ilimde ne kadar dirayetli olursa olsunlar ancak müçtehidîn-i izamın kelimelerini anlayıp, müslümanların istifadesine sunma mevkiindedirler. Yoksa içtihat semasının güneşlerine hiç kimse ne kendini, ne eftarını, ne de takva ve selahatını kıyas edemeyeceği gibi, zamanlarını da bunların zamanlarıyla bir tutamaz. Böyle bir kıyas, kıyas-i meal farıktır."

3. Medhe düşkün, şöhrete meftun, hodfuruş bir kısım mağrur ve mütekebbir kimselerdir.

Büyüklik arzusu her nasılsa insan fitratında mevcut en köklü, en kuvvetli arzulardandır. İnâyet-i İlahîye olmazsa bundan kurtulmak mümkün değildir.

İnsan acib bir mahluktur. Zillet içerisinde iken büyük ve izzetli görünmek sevdasına kapılır; aciz olduğu halde muktedir olma sevdasına düşer; cehl-i mürekkebin içerisindeyken kendini alimlerin, müçtehitlerin fevkinde tahayyül eder. Mum ışığı kadar ilmiyle, güneşle mübareze etmeye kalkışır ve onunla müsavat davası güder. Yıldız böceği kadar ışıkçığıyla yıldız misali dahileri, mütefekkirleri geride ve gölgede bırakmak ister. Layık olmadığı mertebeler için tekellüf ve tasannulara yapışır.

Gururdan, kibirden kaynaklanan bir cür'et ile haddini tecavüz eden bir adam, sonunda zillet ve hakaretin pençesine düşer, cezasını bulur.

Büyük olma sevdası öyle bir hastalıktır ki, merhemi az, tedavisi güçtür. Çünkü, bu hastalık maddî vücuda değil, ruha, kalbe arız olan manevî bir illetir. Bu sıfatları kendinde tahayyül eden insan; hüsrân ve helakete düşer.

Hâlbuki insanın kıymeti kibirde değil tevazudadır. Tevazu' insanı şereflendirir. "Men tevazae, refahullahu" hadis-i şerifi de bu hakikati ifade ediyor. Azamet-i İlahîyeye karşı tevazu ve mahviyet imanın muktezasındandır. İnsan ubudiyet vazifesini yerine getirmekle tevazu ve mahviyetin sırrına erer. Hakikat böyle iken gurur ve kibir ile ubudiyet dairesinin dışına çıkan insanın ne derece hüsrana uğrayacağı aşikardır. Evet, haddini bilen mütevazı bir insan her yerde, her zaman hürmet ve muhabbete mazhar olur. Tevazu kadar Hakk'a ve halka hoş gelen bir ulvî seciye olmadığı gibi; gurur ve kibir kadar da Hakk'ın ve halkın nefretini mucib bir alçak sıfat yoktur.

Diğer taraftan mağrur, kendini beğenmiş, hodgam insanlarda hakperestlik bulunmaz. Bunlar delil, burhan, hak, hukuk, kaide, kural tanımazlar. Yalnız kendi görüşlerine ve fikirlerine önem verirler. Hakkın rızasını hiçbir zaman düşünmezler. Bozulmuş fitrat ve çürümüş vicdanları ile bazı gafil insanları aldatırlar.

4. İslâm'ın emir ve nehiyelerine uymak nefislerine ağır geldiği için, İslâm dininde bir reform yapma hevesinde olanlardır.

Risâle-i Nur'da bunların hâli şöyle tasvir edilir:

"O ehl-i dalalet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş; sefahete mani' olan tekâlif-i Şer'iyeyi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: 'Şu mesail, içtihadıdırler. O mesailde, mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hata edebilirler. Öyle ise biz de onlar gibi içtihat ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tabi olmaya ne mecburiyetimiz var?' İşte bu bedbahtlar, bu desise-i şeytaniye ile başlarını mezahibin zincirinden çıkarıyorlar." 168

İşte bunlar namaz ve ezan gibi dinin zaruriyatını tebdil ve tağyir etmek istediklerinden dolayı elbetteki İslâm dininin rükünleri, sütunları olan büyük müçtehitlere işecekler. Heyhat değil bunlar gibi haddini bilmeyen ehliyetsiz kişiler, belki müçtehitlerden sonra gelen müfessir ve muhaddisler gibi hatta maneviyat aleminin sultanları bile onların derece ve makamlarına çıkamamışlar ve çıkamazlar. Bediüzzaman Hazretleri reform heveslilerine şu ikazda bulunuyor:

"Mezahibin ihtilafı ise: Sahib-i şeriatın gösterdiği nazarî düstûrların tarz-ı tefehhümünden ileri gelmiştir. 'Zaruriyat-ı Diniye' denilen ve kabil-i tevil olmayan ve 'Muhkemat' denilen düsturları ise, hiç bir cihette kabil-i tebdil değildir ve medar-ı kaidesine dâhil oluyor." 169

Bunların bir kısmı kendilerini müçtehitlerden üstün görerek, hakkı iptal, batılı teşvik etmeye çalışıyorlar. Hatta Kur'an'ın bazı hükümlerini değiştirme, yahut tamamen kaldırma gibi dehşetli bir cinâyete tevessül ediyorlar. İslâm dinini esasından sarsmak gibi sinsî, vicdansızca emellerine İctihadı bahane ediyorlar. Din namına ortaya attıkları her türü yanlış fikirlerini millete böylece kabul ettirmeye çalışıyorlar. İslâm dini ile hiçbir münasebeti olmayan Türkçe ibadet gibi hurafelere kapı açıyorlar.

Kendilerini şeriata uydurmaya çalışacaklarına, şeriati kendi heva ve heveslerine uydurmaya çalışıyorlar. Hem de bunu iftiharla ve bir müçtehit edasıyla icra ediyorlar.

Kendi arzu ve heveslerine göre içtihat yapanların halini Bediüzzaman Hazretleri şu sözleriyle ortaya koyuyor:

“Şu zamanın nazarı, evvelâ ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmı ona tevcih ediyor. Hâlbuki Şeriatın nazarı ise, evvelâ ve bizzat saadet-i uhreviyeye bakar, ikinci derecede -âhirete vesile olmak dolayısıyla- dünyanın saadetine nazar eder. Demek şu zamanın nazarı, ruh-u Şeriatın yabandır. Öyle ise, Şeriat namına içtihat edemez.” 170

Elmalılı Hamdi Yazır'ın şu sözleri de bunların hâline tam tevafuk eder:

“İnsan ne garip mahlukturki hilkat kanunlarını daima kendi tasavvuratına tatbik arzusunda bulunur. İnsan kendisini diğer hayvanlardan temyiz eden akıl gibi nurani bir cevherin sınırladığı itidal ve hikmet dairesinden çıkmakla, vehim ve hayalin altında gizlenen hevesatının gösterdiği büyük cehalet çölünde koşmayı kendine maksat edinirse bu ne kadar garip bir haldir. Hatta bu kötü düşünceyle kainata tasavvuratına tabi bir serap olarak inanmaya başlar.”

İnsaniyetin ruhu olan ilim ve edep, faziletlerin en büyüğüdür. Çünkü, insaniyetin kıymeti bu hasletlerle kaimdir. İlim ve edepten mahrum olan insaniyet yok hükmündedir. Haksız iddialar ile, cerbeze ve gurur ile ileriye çıkan bir adam; hakikatin karşısında hem mağlup, hem mahcup olur. Çünkü, nur-u İlahî ile bakan ümmet-i Muhammedin ferasetleri, onun hakiki niyetini bilir ve onun cerbezisine aldanmaz.

İlim ve fikirde payı olmadığı halde içtihat davası güden insanlar; müminlerin

nefretini kazanacağı gibi, bunların îlahî bir sadme ile mahv u perişan olmalarından korkulur.

Her kim Bediüzzaman Hazretlerinin içtihadı ait risalesini insafla muhakeme etse, bu zamanda içtihat yapmanın yanlış olacağını itirafa mecbur kalır.

Sual: Fennî ilimlerde sürekli bir yenilenme ve terakki olduğu halde, aynı şey dini ilimlerde niçin olmasın? Eğer “İçtihat kapısı kapanmıştır” denilerek, bu yenilenmenin önü kesilmeseydi biz de şimdi fen ve san’atta çok ileri hedefleri yakalamıştık.

Cevap: İlim iki kısımdır:

Birisi; müsbet ilimlerdir ki, kaynağı kâinat kitabıdır. Bu kitabı okuyup, anlayacak ve ondaki gizli manaları keşfedecek olan akıldır.

İkincisi ise dini ilimlerdir ki, menbaı İlahî vahiydir. Muhatabı ise yine akıldır.

O halde medeniyete ait her kemalin kaynağı fen, ulum-u maneviyeye ait her feyz ve inkişafın kaynağı ise dindir. Müsbet ilimlerle dinî ilimlerin sahası birbirinden farklı olduğu gibi metot ve şartları da ayrı ayrıdır. Birini diğerine kıyas etmek insanı hataya düşürür. Her iki tarafın ilim adamları ve mütehassısları ancak kendi sahalarında içtihat edebilirler. Birinin vazifesi diğerinden istenilmez, zâten beşerin fikrî ve ruhî, maddî ve manevî terakkisi de buna bağlıdır. Malumdur ki, tekâmül ve terakkinin esası ihtisaslaşmaya ve iş bölümüne dayanır. İnsan aleminin ahenk ve intizamı da buna bağlıdır.

Birinci kısım: Müsbet ilimler: Bu ilimler telâhuk-u efkâr (fikirlerin birikimi) ve tecrübe ile tekâmül etmiş ve etmektedir. Mazinin derinliklerinden başlayıp tedricen ilerleyerek bugünkü seviyesine ulaşmıştır. Yani ulum ve fününun bu günkü inkişafı birkaç mütefenninin gayret ve himmetiyle meydana gelmiş değildir. Belki asırlar boyu gelip geçen binlerce erbâbı ilim ve fennin cehd ve gayretlerinin mahsulüdür. Fen ve sanata ait o gün ekilen tohumlar neşv ü nema bulup bugün zeminimizde çiçek açmış ve meyve vermiştir. Yani, fenni ilimler birbirini tekmil ve takviye ile bugünkü şahikalara ulaşmıştır. Mülhem keşşafın sa’y ü gayretleriyle kıyamete kadar da biiznillah inkişaf edecektir. Çünkü, Cenâb-ı Hakk insanın fitratına kemalatın tohumlarını ekmiş ve o tohumların neşv ü neması için insana bir merak, bir iştihak vermiştir. Bu bakımdan, o mükerrem varlık, tâ ezelden beri bu terakkinin aşığıdır. Bugün fünuna ait sayılması mümkün olmayan harikulade eserlerin herbirisi işte bu aşk ve bu sevdanın neticesi olduğu kadar, insan aklının da harika bir kerametidir. Bu nevî ilimlerdeki terakki ve tealiyi Cenâb-ı Hakk beşerin irade ve ihtiyarına bırakmıştır. Bu ilimler tecrübeye, teâvüne ve tekâmüle her zaman muhtaçtır. Şimdiye kadar, fenni ilimlerin nûriyle fikirlerini ziyâlandıran ilim erbâbı bitmez tükenmez gayretleriyle cihanın bu günkü terakkisine, insanîyetin ve medenîyetin tekâmülüne hizmet etmişlerdir ve insanlık alemini medyûn-u şükran eylemişlerdir.

İkinci kısım: Dini ilimler: Bu ilimlerin kaynağı Kur’an’dır. Kur’an ise kıyamete

kadar gelecek bütün insanların ihtiyaçlarına cevap veren engin ve zengin bir hazinedir. Dinin temel rükünleri tekâmül ve tecrübeye muhtaç değildir. Yani, tevhid, nübüvvet, haşir, adalet ve ibadet gibi dinî ve itikâdî esaslar mükemmel olarak gelmiştir ve öyle devam edecektir. Müçtehitlerin vazifesi ise o hazinede gizli olan fürûâta ait hakikatleri keşfetmektir.

Şayan-ı dikkat bir hakikattir ki, fûnun-u medeniyeye ait hükümlerde erbâb-ı fen tamamen müstakildir. Yani, keşf ve icad ettikleri eserlerinde tasarruf hakkı onlara aittir; istedikleri gibi tebdil ve tağyir edebilirler. Yani bir fen alimi tecrübelerini yaparken “acaba bu tecrübelerle din cevaz verir mi, vermez mi?” diye düşünmekle mükellef değildir. Fakat dine ait esaslar, beşer fikrinin eseri olmadıkları için, insan fikren ve ilmen her ne kadar terakki ederse etsin dine ait esasları v’az ve tespit edemez, değiştiremez. Çünkü onlar aklın maverasında ve zekânın fevkindedir. Beşerin fikri dine ait meselelerde herhangi bir hüküm ve kanun koymak selahiyetinde değildir. Ancak onları anlamakla mükellefdir. Dine ait hükümlere beşerin fikri tamamen hakim değildir. Müçtehidler bu İlâhî hakikatlerin mahiyetini tebdil ve tağyir edemedikleri gibi tenkis ve tezyid de edemezler, yani ne eksiltebilirler ve ne de artırabilirler. Çünkü onlar bu hususta mutlak selahiyet sahibi değildirler. Onlar sadece Kur’an ve hadislerde herkesin keşfedemediği bir kısım sırlara vâkıftırlar. Vukûfiyet başka, hâkimiyet başkadır. Her şeye tam hâkimiyet ancak Allah’a mahsustur. Hak dinlerin müessisi yalnız Allah-u Teâla’dır. Tebdil ve tağyir de ancak O’nun irade ve ihtiyarına tabîdir. Yani, İslâm dini kökleri vahyi İlâhiye gömülü, dal ve budakları ise semalara kadar yükselen ve her asırda gelen müslümanları meyveleriyle gıdalandıran bir şecere-i tûbadır ki, değişmekten, bozulmaktan müberradır.

Evet zamanın değişmesi ile hükümlerin de değişmesi bir hakikat ve bir ihtiyaçtır. Ancak bu tebeddül ve tegayyür örf ve adetlere aittir. Örf ve adet ise insanların kendi aralarında istimal ettikleri hususî hallerdir. Bu gibi hallerin fikhî bir mesned olarak alınması, hakkında hiçbir şer’î delil bulunmayan mevzularda olabilir. Geçmişte faydalı olan örfî bir hal, bugün zararlı olabilir. Böyle bir hükmü zaman nesh eder. Ama Kur’an ve hadisler ile sabit olan hükümler değişmezler, kıyamete kadar bakidirler. Çünkü onlar her zaman ter ü tazedir. Zira Kur’an ve hadisler ile sabit olan hükümlerde hata ve eksiklik bulunamaz. Fakat, insanların örf ve adetlerinde bir takım yanlışlıklar bulunabilir. Âdet diye bir hatada ısrar edilmez. O âdetin değişmesi elbette dinen vaciptir. Zira; yanlış ananeler, münasebetsiz bid’at ve hurafelerin İslâm dini ile hiç alakası olmadığı gibi bunlar aklın da kabul edemeyeceği yanlışlıklardır.

Meselâ, gerek iman hakikatlerine gerek farzlara ait emirlerin değişmesi düşünülemez. Yalnız bunların izah şekilleri aklî ve naklî burhan ve hüccetlerin kuvvetiyle daha da vuzuha kavuşup, inkişaf ederek ilmelyakinden hakkalyakine doğru gidebilir. İzah başka, değiştirme ise daha başkadır. Beşerin manevi terakki ve tekamülü bu noktaya bakar.

Şunu da belirtelim ki, şahsî içtihatlar, münferit görüşler, yeni yeni ihtilaflar ortaya

çıkarmaktan başka hiçbir şeye yaramaz. Bu davamıza, Şia' mollaları şahittir. Onlarda her molla kendi başına bir müçtehidir. Acaba Şia aleminde sünnilerden ziyade ne gibi terakkiler, tealiler oldu. Bilakis, Şiiler bir çok hususta sünnilerden pek çok noktada geridirler. Terakki ve tealiden uzaktırlar.

Elhasıl, bilgisayar, radyo, elektrik gibi medeniyet harikaları tabiat âleminde icmâlen mevcut olup, Cenâb-ı Hakkın kendilerine ihsan ve ilham ettiği bazı istidatlı zâtların sayesinde zuhura çıktıkları gibi; Kur'an-ı Kerim'de bilhassa fûruâta dair mücmel hakikatler de ûlema-i izam hazretlerinin sa'y ve cehdleriyle insanlığın istifadesine sunulmuşlardır.

Dipnotlar:

165 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili, c. I, s. 9*

166 Zümer Sûresi (39), 9

167 Bakara Sûresi (2), 269

168 Sözler

169 Mektubat

170 Sözler.